

Бранислав Ђурђев, ДВА ДЕФТЕРА ЦРНЕ ГОРЕ ИЗ ВРЕМЕНА СКЕНДЕР-БЕГА ЦРНОЈЕВИЋА (прва свеска). Издање Академије наука и умјетности Босне и Херцеговине, Сарајево 1968.

Турски дефтери (пореске књиге) врло су значајни извори за упознавање друштвених прилика времена из кога потичу. Изузетном важношћу историјског извора одликују се дефтери из почетка XVI вијека којима је проф. Ђурђев обратио нарочиту пажњу. Два дефтера Црне Горе из 1521. и 1523. године, из времена Скендер-бега Црнојевића, садрже више посебно важних података без којих се не могу, тако рећи, упознати положај и односи Црне Горе у то вријеме. Први дефтер је у ствари попис главарине (џизје) годину дана раније прикупљене, а други је катарстарски дефтер. Оба су настала од стране двојице пописивача који су послје жалби „раје Црне Горе“ на „Секндербегове зулуме“ били упућени у Црну Гору да упознају стварно стање. На основу њихових података истраживач је успио да утврди основе за каснији развитак шире аутономије коју је Црна Гора имала за вријеме владавине санџак-бега Скендера Црнојевића. То се огледало у чињеници што је она била оглашена за област у којој су живјели слободни сељаци — филуриџије, у којој није било тимара (спахилука). Због важности података које садрже, проф. Ђурђев је раније објавио дијелове из оба дефтера. Они су му у многоме послужили и за књигу „Турска власт у Црној Гори у XVI и XVII веку“.

Начин издавања оваквих извора представља посебно питање које је у најтјешњој вези са схватањем задатака историчара овог периода. Студијама из ове области свакако треба да претходи класификација извора и тумачење података које они садрже. Један од основних услова за то је, свакако, језичка рецензија оригиналног текста и, потом, његова историјска интерпретација. Дало би се закључити да је приређивач текста ова два дефтера и свих објављених прилога уз њих успио да избјегне више опасности да изведе погрешан закључак и дође у недоумицу у вези с њиховим подацима врло

различите природе (потписи скупљача главарине или овјерача, царских виших чиновника и др.).

Иако су дефтери различити по врсти и изузетни по облику и садржини, први (1521) је попис прикупљене главарине од становништва Црне Горе у 1520. години, а други је катастарски, они се подударају по времену настанка и неким подацима. Било је неопходно да се утврди и то који је, „стари дефтер“ служио као основа другоме за прикупљање главарине. Због свега тога је приређивач нашао за потребно да заједно објави њихове текстове и упоредо их обради. У вези са оба објављена дефтера поставља се више питања, од чијих одговора увелико зависи колико ће се упознати прошлости људи и њихових односа у Црној Гори и њеном сусједству, организација турске власти и њено управљање на том подручју првих деценија XVI вијека. То је и дало повода приређивачу овог издања да одговара на питање како је Црна Гора пописивана прије 1523. године, да нешто каже о канун-нами Скендер-бегова дефтера (закон на основу кога је он био израђен и на основу кога је требало да се извршава) и њеном саопштењу о првом попису Црне Горе као и о томе колико је и како је уведен тимарски систем у Црној Гори приликом првог пописа. Разумљиво је што је дефтер главарине скупљене од Црне Горе 1521. године имао непрекидно изузетан значај у разматрању читаве ове проблематике. С њим је у најближој вези и питање како је убрана главарина становништва Црне Горе 1520. године, као и податак да је Скендер-бег био закупник дајбинџа које је она плаћала. Уз пописни дефтер за црногорски санџак из 1523. године речено је најважније и о његовој канун-нами. С правом је већа пажња поклоњена значају увођења филуриџијског положаја становништва у Црној Гори за вријеме Скендер-бега Црнојевића.

У пописном дијелу дефтера налазе се подаци значајни за упознавање друштвено-економских, етнографских и демографских прилика подручја на коме је попис вршен. Поред пописа насеља, они садрже и податке за историјску географију, као и оне који се односе на административно-управну припадност и подјелу територије на којој је попис извршен. Опширни пописни дефтери имају и податке о личностима које су имале истакнутији положај у друштву, војсци, у управи и у вјерској организацији. Већу важност имају и по томе што се у њима налазе и пописи домаћинстава с именима домаћина на селу и у граду, као и спискови с именима других група становништва. Нијесу без

значаја ни подаци о вјерској припадности становништва на које се попис односи. Најзад, дефтери су врло значајни и по чињеници да је Црна Гора у то вријеме била подијелена на нахије: по дефтеру из 1521. имала је шест нахија, а по другом (1523) — седам. То се мора имати у виду због каснијих тврдњи (Ердељановићевих) према којима је Црна Гора најраније средином XVII в. била подијелена на нахије.

Ова свеска садржи студијски дио публикације и потпуно издање дефтера у факсимилу, док ће репродукована обрада са потребним предговором као и са рјечником термина и регистрима бити објављена у другој свесци.

В. Пејовић

Неке примједбе на књигу др Николе Вукчевића, „ПИТАЊЕ БОЈА НА ЦАРЕВОМ ЛАЗУ“, Београд 1968.

Колико је др Н. Вукчевић успио да спорно питање боја на Царевом лазу 1712. године приведе рјешењу, рећи ће научна критика, а ми ћемо дати само неколико ситних примједба.

1. На стр. 11. писац је констатовао да је Томић, у вријеме кад је радио на својој расправи „Турски поход на Црну Гору 1712 године“, биљешку из Цетињског летописа о Цареву лазу „имао само у издању Димитрија Милаковића“. Међутим, Томић је ту биљешку могао имати и у издању Марка Драговића („Двјестагодишњица Царева лаза“, Цетиње 1912).

2. На стр. 17—18. писац је, без икакве примједбе, навео мишљење једног историчара да је мјесто, на коме се одиграла царевласка битка, добило назив „Царев лаз“ тек после митрополита Василија, који је умро 1766. године, док је на стр. 93. своје књиге навео цитате из двају писама црногорских главара, писаних 1747. и 1749. године, у којима се изричито помиње Царев лаз.

3. На стр. 40. стоји: „Он је (Вук Мандушић) донекле везан за љешанско село Штитаре или тамошњу најближу околину“. Вукчевић

овдје има у виду Његошеве стихове, изречене кроз уста Вука Мандушића: „На Шћепандан дође ми одива из Штитарах, љетос поведена...“ („Горски вијенац“, стих 2745—2746). По нашем мишљењу, пак, из ових стихова може се извести само толико да је одива Мандушића удата у Штитаре, куда је поведена из мјеста у коме су живјели Мандушићи, а гдје је то мјесто — о томе наведени стихови не казују ништа. Зато, у вези са питањем одакле је био црногорски Вук Мандушић, цитирани Његошеви стихови не могу доћи у обзир.

4. На стр. 51. као и на више других мјеста своје књиге, Вукчевић је изразио мишљење да је Цетињски летопис писао митрополит Василије. А по нашем мишљењу, пак, врло је мали број текстова у Цетињском летопису који су писани Василијевом руком. Летописачке биљешке које су тамо, међу којима је и биљешка о боју на Царевом лазу, писала је друга рука.

5. Такође на стр. 51, у напомени бр. 180, речено је да је Василије другобратучед владике Саве, што је сасвим тачно, а на стр. 53 речено је, опет, да му је владика Сава стриц.